

ISPÁNOVICS CSAPÓ JULIANNA

Egy zombori folyóirat a 20. század elején*

1893-ban meghal Csihás Benő, Zombor polgármestere, akinek városfejlesztő politikája nagyot lendített a városon. Zombor zöld utcái, terei, parkjai még ma is az ő emlékét őrzik. A 20. század elején Zombor ismét felpezsdül. A Szabad Lyceum Egyesület felolvasóestjei virágkorukat élik, a város kulturális élete megyeszékhelyhez illően alakul. Az új főispánnak, Latinovics Pálnak és a Függetlenségi Párt helyi szervezetének köszönhetően élénk politikai élet folyik a városban. Zombor épül, szépül. 1905-ben kigyulladnak a villanylámpák, a Thököly út mentén új városrész épül, országos hírű szoboravató ünnepséget tartanak (leleplezik az első magyarországi vértanúszobrot), 1906-ban megnyílik a Hungária gőzfürdő, 1907-ben megtartják Zomborban az első mozielőadást, egy év múlva pedig Edison Színház néven megnyílik az első filmszínház a városban... 1911-ben nagyszabású fejlesztési tervek készülnek, a csatornázás és a vízvezeték kiépítésén gondolkodnak, városi szállót, közvágóhidat, jéggyárat, új városi színházat, téglagyárat, városi nyomdát, vásár- és halcsarnokot stb. szeretnének.

Nem kell csodákoznunk tehát azon, hogy ebben a milliőben, mi késztet egy jogászt arra, hogy folyóiratot szerkesszen és adjon ki. Az *Igazság* 1904. október 1-jétől 1918. szeptemberéig jelent meg Zomborban. Alcíme szerint „politikai haviszemle”, Pataj Sándor, a függetlenségi eszmék rendületlen híve szerkeszti. Pataj¹ (1862–1935), a romániai Tirnova szülőtte Pancsováról kerül Budapestre, ahol jogi doktorátus szerez. 1887-ben, huszonöt évesen Zomborban állapodik meg. Sokoldalú egyéniségével² tevékenyen hozzájárul a város kultúrájának, művelődési életének a fellendítéséhez.

* A tanulmány a budapesti Arany János Közalapítvány anyagi támogatásával készült.

¹ 1881-ig Fischer.

² Pataj műveinek jegyzéke: 1. *Egy kritikus dalai*. Bp., Révai Testvérek, 1892. (Milenko Beljanski ennek egy korábbi, Zomborban nyomtatott kiadását is számon tartja: *Egy kritikus dalai*. Zombor: Bittermann nyomda, 1890. Nyilván ez lehetett a kötet első kiadása.) – 2. *Versei II*. Bp., Révai, 1900. – 3. *A megoldás*: politikai és közjogi tanulmány a magyar hadseregről. Zombor, 1903. – 4. *Magyar Socialismus*: politikai essay. Bp., Grill, 1904. – 5. *Magyar Socialismus*: politikai essay. Népies kiadás. Bp., Grill, 1904. – 6. *Század vége*: újabb versek. Bp., Kunossy, Szilágyi és Társa, 1905. – 7. *Kovács András. Levél Kossuth Ferenchez*. Bp., az Igazság kiadása, 1905. – 8. *A nők jogairól*. Bp., az Igazság Kiadóhivatala, 1906. – 9. *Nyár*: versek. Bp., Kunossy, Szilágyi és Társa, 1906. – 10. *A végrehajtás új szabályai*. Bp., az Igazság kiadása, 1908. – 11. *Philosophia Mortis*. Bp.,

A sajtó körüli ténykedése újságírással kezdődik, színikritikákat ír a Bácskába, politikai cikkeket küld a megyei és a fővárosi lapokba, 1904-ig külső munkatársa a *Bácsországnak*. Lapszerkesztőként és -kiadóként 1893-tól lép porondra. Ekkor indul a *Zombori Hírlap*, amelyet 1897-ig szerkeszt. Tehát nem egészen tapasztalatlan, amikor egy politikai, irodalmi és jogi folyóirat, az *Igazság* kiadására és szerkesztésére szánja el magát 1904-ben. A republikánus-anarchista hagvételű folyóiratban újfent bemutatkozik szerzőként is. Politikai, művelődési jegyzeteivel, jogászati tanulmányokkal örvendezteti meg olvasóit. Megalapítója és elnöke a Vidéki Hírlapírók Országos Szövetsége zombori székhellyel működő Bácsmegyei Választmányának (1907). Újságíróként és szerkesztőként egyaránt a tárgyilagos, frázisoktól mentes cikkek, sajtó híve.

Az *Igazság* beköszönő cikkében Pataj felméri a lehetőségeket, megfogalmazza a szükséges teendőket:

„A mi lapunk az ideált, a nagy, az örök igazságot, az igazságot keresi. De mert tudjuk, hogy az elérhetetlen, törekszünk minél több emberi igazságot, ez idő szerint való, gyakorlati igazságot találni. Az emberiség haladásáért kibontott lobogónk alatt éppen azért küzdünk, hogy sok olyan igazságról, amely a dogma-szerű örökkévalóság glóriájával van még ma körülveve, kimutassuk, hogy nem örökkévaló, és hogy, jól, okosan tesszük, ha már most igyekszünk megtalálni a holnapi igazsághoz vezető utat. Igazságokon át vezet az út AZ IGAZSÁGHOZ.”³

A programcikk a folyóirat szándékát világítja meg. Három célt tűz maga elé és tart összegegyeztethetőnek. Alapvető a felvilágosodásért és a demokráciáért folytatott küzdelem (lehetőség az igazság megismerésére és kimondására), vagyis harc a sötétség és a zsarnokság ellen a szabadság, egyenlőség testvériség jegyében. Ehhez kapcsolódik a modern szocializmus eszméinek a terjesztése a „kenyeret és jogot a népnek” szellemében ill. az általános választójogért folytatott küzdelem. Végül fontos feladat a magyar nemzet fejlődésének az előmozdítása. Az utóbbi nagyon is összefügg a fentiekkel, jegyzi meg Pataj. A munkásság felszabadításáért folytatott nemzetközi politikai küzdelemben a magyarok feladata a magyar viszonyok megváltoztatása (a külföldi tapasztalatok felhasználásával), s ezzel hozzájárulnak az emberiség egyetemes fejlődéséhez is. A szocialista mozgalom népfel-szabdító jellegét a demokratikus haladás eszméjével (egyenlítő törekvésével) állítja párhuzamba Pataj – mindkettő „fegyvertársa a magyar szabadságnak, függetlenségnek és önállóságnak”.⁴

A politikai küzdelmek mellett a folyóiratnak ismeretterjesztő, népművelő szándéka is van. Szeretné megismertetni a nagyközönséggel az aktuális politikai, gaz-

Singer és Wolfner, 1911. – 12. *Az új sajtótörvény*. Bp., Adorján Testvérek, 1914. – 13. *Philosophia Vitae*. Bp., Singer és Wolfner, 1915. – 14. *Böngészés: újabb versek 1905–1935*. Bp., Somló Béla Könyvkiadó, é. n. – 15. *A vörös talár foltjai*. Bp., é. n.

³ PATAJ Sándor = *Igazság* 1904. 1. sz. 1.

⁴ PATAJ Sándor: *Célunk*. = *Igazság* 1904. 2. sz. 2.

dasági és társadalmi fogalmakat, intézményeket – tenné mindezt az átlagember számára érthető, közvetlen hangnemben, úgy, hogy Kovács András is megértse.

„...célja ennek a lapnak, hogy gyakrabban és lehetőleg népies hangon foglalkozzék azokkal a fogalmakkal, a melyek a nagy világ újabb alakulásában oly nagy szerepet játszanak. Hallasz, olvasol szövetkezetekről, socialismusról, republikáról, krimitschauról, trustról, általános strikeről, – de nem vagy mindegyikkel tisztában, és a sok részrehajló pártlap egyoldaluan magyarázza, az egyik dicséri, a másik támadja, de a legtöbb agyonhallgatja. Ezekről léssen gyakran, és példákkal fűszerezve, szó az Igazságban.”⁵

A politikai haviszemléből 1905 júniusában „politikai, irodalmi és jogi folyóirat”⁶ lesz. Lényeges arculatváltást ez nem jelent, hiszen szépirodalmi anyagot már indulásától fogva közölt a folyóirat. 1908 februárjában az új alcím („politikai és irodalmi ujság”) tényleges változást jelez. A jogászati közlemények valóban megriktnak.

A folyóirat fő- és felelős szerkesztője, a lap tulajdonosa mindvégig Pataj Sándor. A szerkesztőség és a kiadóhivatal székhelye Zombor. 1905 áprilisában azonban már azt olvassuk a lapban hogy a budapesti Kunossy, Szilágyi és Társa cég kiadásában jelenik meg az *Igazság*. 1906 novemberében Pataj egy rövid hírben bejelenti, hogy november elseje óta a szerkesztői és a kiadói hivatalt egyaránt a fővárosba tette át, a VI. kerületben, a Teréz körút 6. szám alatt található. Később, 1911 januárjától a kiadóhivatal visszakerül Zomborba (a 96-os telefonszámon hívható), a szerkesztőség továbbra is Budapesten, a Teréz körúton működik. Innét egy időre átköltöznek a Népszínház utcába. 1913 januárjától kettős szerkesztőség működik, egy Budapesten, egy Zomborban. A zombori szerkesztőséget Pataj vezeti, Budapesten pedig Hegedüs József működik segédszerkesztőként (előbb a Podmaniczky, majd a Hollán utcában). 1915 januárjától tovább bonyolódik a helyzet. A szerkesztőségi fogadóórákat a budapesti Hollán u. 3. szám alatt tartják, és kettős kiadóhivatal működik, az egyik Budapesten a VI. kerületi Gr. Zichy Jenő u. 37-ben, a másik természetesen Zomborban, a régi helyen, a Deák Ferenc körút 26. szám alatt. 1915 augusztusától a segédszerkesztő mellett egy főmunkatárs, Palásthy Ödön segíti Patajt a munkában.

Az 1905. évi februári szám jelzése szerint a folyóiratot a zombori Báits Vladimir könyvnyomdájában nyomtatják. 1906 augusztusától Bittermann Nándor és fia könyv- és könyvnyomdájának a szolgáltatásait veszi igénybe Pataj. 1908 márciusában viszont az *Igazság* már Bosnyák Ernő könyvnyomdájában (szintén Zomborban) készül, végül a szerkesztő 1911 januárjától az újverbászi „Verbászi Könyvnyomda” mellett állapodik meg.

Pataj vállalkozása önfenntartó ugyan, ám a potenciális olvasó anyagi helyzetéről sem feledkezik meg, amikor a beszerzés ügyében instrukciókkal látja el olvasóit:

⁵ PATAJ Sándor: *Kedves barátom Kovács András!* = *Igazság* 1904. 2. sz. 1.

⁶ Pataj figyelmetlen, vagy szándékosan domborítja ki a lap politikai jellegét, amikor a hátsó borítón változatlanul politikai haviszemléként hirdeti az *Igazságot*.

„Nem kell, hogy te is előfizess az ujságra, mert ez havilap, elég idő lesz azt az olvasókörben, a vendéglőben elolvasni. Legföljebb annyit tégy meg nekem, hogy gondoskodjál arról, hogy a falutokban 1-2 helyen tartsátok a lapot. Egész esztendőre csak 5 korona”.⁷

A folyóirat terjesztését Pataj nem bízta kizárólag az olvasóira. Kölcsönös cseviszonyt igyekszik kialakítani más lapokkal,⁸ előfizetőket toboroz,⁹ trafikokban, pályaudvarokon árusíttatja az *Igazságot*, s hogy a vállalkozás, ha túl nagy anyagi haszonnal nem is jár, önfenntartó legyen, a hirdetés intézményéhez folyamodik. Több fővárosi és vidéki cég ajánlja szolgáltatásait az *Igazságban*, de maga a folyóirat is él a reklám erejével. Pataj arra kéri a szerkesztőtársakat, hogy az *Igazság* tartalomjegyzékét egyszer egy hónapban közöljék. Szívesen engedi meg azt is, hogy folyóiratának közleményeit átvegyék, akár a forrás megnevezése nélkül.¹⁰ Az *Igazság* is ajánlja önmagát. Ezek a hirdetések olykor igen árulkodóak, hiszen igyekeznek tömören jellemezni a lap arculatát. 1905 márciusában például így kínálja az *Igazságot* szerkesztője:

„Magyarország függetlenségi törekvéseinek és az emberiség sociális haladásának összeegyeztetője. Igazságügyi, társadalmi és irodalmi félszepségek, hibák ostorozója. Minden irányban demokrata, radikális, szabadon gondolkodó folyóirat. Előkelő munkatársakkal, népies hanggal, tisztességes modorral...”.

1908 júliusában „az egyetlen magyar republikánus lap”-pá lép elő, ugyanezen év szeptemberi számában pedig részletezőbb képet kapunk a lapot leginkább foglalkoztató témákról:

„Ez a lap a politikai és társadalmi haladás orgánuma. Minden radikális szabadgondolkodó örömmel veszi kézbe a lapot, amelyben a hamisítatlan szabadságeszmék, a jogegyenlőség, az igazán általános választójog, a nők joga, az alkohol elleni küzdelem, minden középkori maradiság elleni harc, az ország gazdasági és politikai függetlenítése a leg tartalmasabb írók cikkeiben olvasható.”

Különösen időszerű kérdéseket módszeresen tárgyaló, külföldi és hazai szerzők tollából származó jogászati tanulmányokat Pataj önálló könyvként is kiad elindítva az „Igazság Könyvtára” sorozatot.¹¹

⁷ PATAJ Sándor: *Kedves barátom Kovács András!* = *Igazság* 1904. 2. sz. 1.

⁸ Erről árulkodik az egyik szerkesztői üzenet: „Hirlapszerkesztő collegáinkat kérjük, hogy a cserpéldányt küldetni kezdjék meg, mert a jövőben már csak azoknak küldjük az *Igazságot*, akik a cserére ráálltak.” (PATAJ Sándor = *Igazság* 1904. 2. sz. 15.)

⁹ Kedvező feltételekkel csalogatja a leendő olvasót, ha valaki év közben lesz előfizető, a teljes évfolyamot megküldi neki. Ezt a gyakorlatot napjainkban sem ártana felújítani!

¹⁰ Egyik szerkesztőségi üzenetben PATAJ köszönetet mond a *Magyar Vasutas* szerkesztőségének, amely élt a felkínált lehetőséggel: „...köszönettel vesszük, mint új lap, ha régiebb és elterjedtebb lapok, bennünket idézve, fölkeltek a figyelmet irántunk” (*Igazság* 1904. 2. sz. 15.)

¹¹ A sorozat kötetei: I. Dr. COSTA Alfonz: *A kriminalszociológiai iskola* (portugálból dr. Tóth László) – II–IV. Dr. DE QUIROS: *Büntetőjogi társadalomtan* (spanyolból dr. Tóth László) 1–3.

Az *Igazság* helyzete, akár a korabeli sajtóé általában, nehezebbre fordul a tízes években. A cenzúra feléledése, a háború megteszi a magáét. A sajtótörvényt megszigorítják¹². Egyik jegyzete miatt a szegedi királyi ügyészség sajtópört¹³ indít Pataj ellen 1913 végén (mindennapi dolog ez akkoriban, s persze fel is mentik 1914 márciusában), ennek komoly következménye ugyan nincs, de nehezíti a lap-szerkesztést.

Az *Igazság* XIV. évfolyamának a megjelenését nincs miért megünnepelni, írja Pataj 1914 januárjában. Először is azért, mert „amely lap tíz év alatt nem tudott meggazdagulni, az nem nagy bizonyítékát adta élelmességének.” Figyelmezteti olvasóit, különösen a politika iránt érdeklődőket, ne tápláljanak illúziókat, a cenzúrával számolni kell:

„eleve kijelentjük, hogy csak az fizessen elő, aki még akkor sem sajnálja a forintját egy esztendőre, ha a jövőben – esetleg – csupa szépirodalom, társadalom, tudomány vagy más okos dolog lesz az Igazságban, és semmi politika, vagy csak annyi, amennyit az ügyész elől rejtve, suttymban, kínai vagy kameruni példázatok alakjában lehet majd becsempészni. Ugy mint az előbbi abszolutizmus alatt”.¹⁴

1916-ban megtörténik az, amire Pataj, minden előrelátása mellett, soha nem gondolt volna. A májusi szám első cikkét nem engedi megjelenni a királyi ügyészség. Pataj rájön, jogi képzettsége sem jelenthet garanciát, hibázott, a rúd elé szaladt:

„Azt hittük, annyira tudjuk, hogy mit szabad és illik, mit lehet és való megírni, hogy amit mi egyszer jónak itéltünk, azt a censura sem fogja kifogásolni. Ebbeli elbizakodottságunk, annyira ment, hogy a lapot mindig teljesen kinyomattuk, füzettük

köt. – V. Dr. PATAJ Sándor: *A nők jogairól* – VI–IX. G. ANGIOLELLA: *A kriminálanthropológia kézikönyve* (olaszból dr. Tóth László) – X. Dr. STRASSER Lajos: *Az új ügyvédi rendtartás* – XI–XII. *A Magyar Nőmozgalom Régi Dokumentumai* – XIII–XV. Dr. TÓTH László: *Az istenítéletekről* – XVI. Dr. PATAJ Sándor: *A végrehajtás új szabályai* – XVII–XXI. Dr. Olivecrona KANUT: *A halálbüntetésről* (svédből dr. Tóth László) – XXII–XXIII. Dr. PATAJ Sándor: *Az új sajtótörvény*. Az 1906 szeptemberi számban az előkészületben lévő könyvek közt jelzi ZSOLDOS Benő: *Az angol parlament házszabályai és tanácskozási rendje*; gr. ALMQUIST Frigyes: *A svéd börtönügy* (svédből dr. Tóth László) és dr. PATAJ Sándor: *A vörös talár foltjai*: népies igazságügyi tanulmányok c. munkák várható megjelenését is, ám ez elmarad, ill. ha meg is jelennek, nem a sorozat darabjaként látnak napvilágot. Erre a sorsra jut az 1908 novemberében bejelentett dr. PATAJ Sándor: *Az eskü* c. értekezés is. A sorozat egyes köteteiért az előfizetőknek külön kell fizetniük, darabonként 40 fillért.

¹² Példának okáért nem lehet lapot indítani, ha nincs bejelentve, melyik nyomdában lesz nyomtatva! Egy év börtönnel ill. 200–2000 koronáig terjedő pénzbírsággal büntethető az, aki szándékosan valótlan hírt tesz közzé. Az új sajtótörvény nehezebbé teszi a lapok alapítását és fenntartását, a lap utcai árusításának az engedélyezése pedig a hatósági közegektől függ.

¹³ A Névmagyarosítás c. cikk miatt, amelyet a *Magyar Köztársaság* c. folyóirat is átvett.

¹⁴ PATAJ Sándor = *Igazság* 1914. 1. sz. 10.

és csak akkor mutattuk be, amikor már minden példánya készen volt és a postára kellett volna adni”.¹⁵

Csak egyet tehet: a kész folyóirat összes példányaiból kivagdossa ollóval az inkriminált cikket. A lapot csak így „körülmetélve” küldheti szét. Pataj megjegyzi, föllebbezésre is gondolt, aztán többször elolvasta a kérdéses cikket, és rájött, igaz volt a cenzornak. Az utolsó évfolyam egyik elejtett megjegyzése anyagi nehézségekről árulkodik:

„Ha az új év küszöbén valamit ki kell emelnünk, az csak annak a kijelentése lehet, hogy a nyomdánkat illeti minden hálánk és elismerésünk, a mért önzetlenségével lehetővé tette, hogy az Igazság egyáltalán megjelenhetik ennyi technikai akadály dacára, és hogy nem kellett az előfizetés díját felemelnünk”.¹⁶

Zomborban 1882-ben adják át rendeltetésének a bajai építészek által épített városi színházat. A 385 férőhelyes épület a város tulajdona. A Délvidéki Színikerület megalapítása a másik fontos mozzanat a zombori színháztörténetében. A színikerület megalapítására több kísérlet is történt. Számunkra az 1903-as év a fontos, ugyanis a jan. 11-én tartott lugosi megbeszélésen gr. Festetics Andor ajánlatára Zombort is felvették a Délvidéki Színikerületbe, amelynek beosztása: Zombor (okt. 1. – dec. 31.); Lugos (jan. 1. – febr. 28.); Nagybecskerek (márc. 1. – ápr. 30.); Versec (május); Nagyikinda (június); Herkulesfürdő (augusztus); Nagy Szent Miklós (szeptember). A színikerület elnöke Pogány Károly, lugosi főispán. Balla Kálmánnak, a győri színház igazgatójának a társulatát szerződtetik, írja Káich Katalin.¹⁷ Ugyanő állapítja meg, hogy a századelő színháztörténetét a leszükkült repertoár, az operettcentrikus műsorpolitika jellemzi. Az üzletszínház kora érkezett el. Pataj mindent pártol, ami vidéki. A vidéki irodalom és sajtó mellett komolyan támogatja és segíti, amennyire tőle telik, a vidéki színháztörténet ügyét. Egyik jegyzetében arról ír, hogy színházi berkekben sem lehet értékmérő a vidéki ill. fővárosi jelző. Többször bebizonyosodott, hogy a fővárosi színész sokkal gyengébb, mint a vidéki.

„A fővárosinál szerényebb igényű és hálásabb közönség nincsen. Amit a vidéken alig-alig méltatnának, az a fővárosban mind érvényesül, és bizony sokszor csapja össze a vidéki kritikus ámulva, de nem tapsolva a kezét, ha azt olvassa, hogy az ő volt gyenge segédszínészünk, Keleti Juliska, mily fényes sikerrel énekelt a Modern Színházban. Mintha az a fővárosi élet nemcsak hangadó, hanem hangot adó is volna!”¹⁸

Pataj szerint alapvető tapasztalat, hogy a vidék a tehetségek nevelője. A fővárosi társulatok vidéken keresnek maguknak új embert, nem fáradnak azzal, hogy egymás színészeit elcsalogassák. Vidékről került Budapestre Hegedüs Gyula, Thury, Pethes

¹⁵ PATAJ Sándor: *Igazság*. = *Igazság* 1916. 5. sz. 12.

¹⁶ PATAJ Sándor: *Új évfolyam*. = *Igazság* 1918. 1–2. sz. 1.

¹⁷ KÁICH Katalin: *A zombori magyar színháztörténet és repertórium 1825–1918*. Újvidék: kiadja a Hungarológiai Intézet, 1975.

¹⁸ PATAJ Sándor: *Vidéki színháztörténet*. = *Igazság* 1908. 1. sz. 24.

valamint a Magyar Színháznak és a Vígoperának szinte a teljes társulata. Valószínű, jósolja Pataj, hogy a Délvidéki Színikerület Társulatának néhány kiváló tagját is Budapesten látja majd viszont a közönség pl. Gáthy baritonistát, Remete bonvivánt és Heltai komikust. Külön kiemeli Jászay Olgát, aki szerinte Salome- és Fedora-alakításával a Vígszínház mércéjét ütötte meg.

„Most, amikor az ujdonságokat a vidéki színházak a fővárosiakkal vetélkedve adják elő, akárhányszor elismerik, hogy pl. a Király-színház előadása elmarad a szegedi, szabadtéri, vagy a Polgár Károly társulatáé mögött”.¹⁹

Pataj többször is foglalkozik a vidék színjátszás gondjaival. 1908 novemberében a vidéki közönség maradiságát, prűdériáját kárhoztatja.

„...a szegény vidéki színigazgató kikapott még mindég a közönségtől, ha nem producált elég ujdonságot egy saisonban. Ha pedig meglepő buzgalommal hozza egymásután a Magyar Színház és a Vígszínház legnagyobb sikerű darabjait. u. m. Polgár Károly Zomborban, akkor utóbb kap ki a kritikusoktól a pikáns darabokért, vagy pedig a bizottság, mint Vásárhelyen és Orosházán tette, betiltotta a >Nincs elvámolni valója< előadását”.²⁰

A pikáns darabokat illetően Pataj a zomboriak megoldására hívja fel a figyelmet. Itt egyetlen színmű előadását sem tiltják be azért, mert erotikus, hanem minden pikáns darabot egy P betűvel jelölnék meg a színlapon. Így nem kell félteni az ifjúság erkölcsét, s aki esetleg megbotránkozna, az is nyugodtan otthon maradhat. Gyulai Zsigmond „Színpad és Élet” c. cikkét is nyilván azért közli az *Igazság*, mert a szerző kitér a vidéki színjátszás helyzetére. Gyulai szerint a színház alapvető feladata az irodalmi érték ill. a haladó irodalom közvetítése megfelelő színészi eszközökkel. A rendezőtől és a színigazgatótól ugyanezt várja el, azon kívül, hogy őket tekintsi a színész legfőbb segítőtársának. Vidéken ez sajnos egyáltalán nem így van, sajnálkozik Gyulai.

„Tompa csend, szájalmas eszmeszegénység az egész vonalon! A vidéki színészet vezetői kimerülnek a cassaraportok és lelket ölő intrikák labirintjában. Pedig a magyar színész anyag páratlan az egész világon”.²¹

A magyar írók előtt, írja a szerző, a vidéki színigazgatóknak nincs irodalmi hitelük, pedig a színház irodalmi csatatér, a nemzeti irodalom és kultúra fokmérője, ahol „eredeti szerzők értékes munkái szerepelnek”. Hogy mindez megvalósuljon, megfelelő igazgatók és rendezők kellene, folytatja Gyulai. A vidék pedig ennek ugyancsak híján van. Miért van ez így? Az ok abban keresendő, véli a szerző, hogy a vidéki társulatok gyakran cserélik a személyzetet, így nem lehet egységes, fegyelmezett előadásokat produkálni, másrészt az üzleti szellem elharapózása sem tesz jót a színház ügyének. Az igazgatónak objektív kritikai érzékkel, dramatur-

¹⁹ I. h. 25.

²⁰ PATAJ Sándor: *Művészet vidéken*. = *Igazság* 1908. 12. sz. 15.

²¹ GYULAI Zsigmond: *Színpad és Élet*. = *Igazság* 1909. 4. sz. 20.

giai szaktudással kellene rendelkeznie, ehelyett sorjáznak a rossz szereposztások, hiszen a direktor urak még a színészi tehetség megítélésére sem képesek. Rossz igazgatónak a rendezője is rossz.

„Rendezői címen dotált, gyakran analfabéta színészek irányítják, vezetik a társulat működését, akik nemcsak az előadandó mű értékét, tartalmát és célját mérlegelni nem tudják, de a színész ép érzékét és művészeti tudását gyakorta alárendelik a maguk felületes érvényesülésének”.²²

Tovább rontják a helyzetet a vidéki színügyi bizottságok és a vidéki hírlap-irodalom, ezek szintén kerékkötői a haladásnak. Nincs helyes ellenőrzés és céltudatos kritika! Ennek ellenére vidéken szerencsére mégis 32 társulat működik – jegyzi meg Gyulai. A helyzet javítása érdekében szükséges lenne a nagyobb körültekintés a színigazgatók és a rendezők megválasztásánál, csökkenteni kell a színügyi bizottságok hatáskörét, az Országos Színészegyesület pedig a tartalmasabb vezetés, a nemzeti színjátszás megújításának a forrása legyen. Pataj „Vidéki színészet” c. jegyzetében terminológiai módosítást javasol. A vidéki jelző nem helyénvaló, hiszen már jó ideje nem vándorszínészetről van szó! „Most már úgy kellene megkülönböztetni, hogy >fővárosi< és >országos< színészet. Mert most már állandó színházunk sok van és tekintélyes részük olyan, hogy a fővárosinál külön b. körükbe érkezem, előadásaim sorozatát 1904. november hó 3-án csütörtökön megkezdem >Denevér< vig operával”.²³ 1904 februárjában jelentkezik először a Délvidéki Színikerület Színtársulatának az igazgatója az *Igazság* hasábjain.

„Van szerencsém Zombor város és vidéke n. é. közönséget tisztelettel értesíteni, miszerint a fővárosi és vidéki színházak legjelesebb tagjaiból szervezett opera-, operette-, dráma-, vígjáték-, bohózat- és népszínmű-társulatommal, saját zenekarral legközelebb b. körükbe érkezem, előadásaim sorozatát 1904. november hó 3-án csütörtökön megkezdem >Denevér< vig operával”.²⁴

A társulat igazgatója Polgár Károly²⁵ a színészek között pedig ott találhatjuk Gózon Gyulát (1885–1972), aki a kabaré- és operettműfajban mutatja meg kitűnő ének- és tánctudását. 1907 októberében Polgár Károly vidéki színtársulata kezdeményezi egy színészszövetség megalapítását, amely a színész érdekeit védené az igazgatóval szemben, felkarolná a tehetséges színészeket a könnyebb érvényesülés érdekében. Buzdításul maga Polgár is rögtön belép a szövetségbe. 1908.

²² I. h. 21.

²³ PATAJ Sándor: *Vidéki színészet.* = *Igazság* 1912. 1. sz. 17.

²⁴ *Igazság* 1904. 2. sz. 16.

²⁵ A nagykőrösi születésű Polgár Károlyról (1864–1933) az áll a *Magyar Színházművészeti Lexikonban*, hogy 1882-ben, Gáspár Jenő színtársulatánál kezdte pályáját, 1891-ben igazgató lett, 1911–1924-ig a pozsonyi színtársulat élére került, 1932-ig pedig a kárpátaljai színtársulat igazgatója. A Délvidéki Színikerületben eltöltött időszakról nem tesz említést vagy nincs tudomása róla!

november hónapban Polgár bejelenti, hogy a társulat²⁶ nov. 3-án megkezdi előadásait Zomborban Földes Imre: A császár katonái c., eddig nagy sikerrel játszott színművel. A társulat színészei között feltűnik a pályakezdő Kabos Gyula, „operette buffó komikus”! A repertoár jórészt operettekből, népszínművekből, bohózatokból áll. Műsorra tűzik pl. Szigeti József: A Vén bakancsos és fia a huszár c. népszínművet. Az 1909 színházi évad november 3-án, szerdán kezdődik Zomborban. Polgár Károly társulata²⁷ Oscar Strauss: Varázskeringő (Ein Walzertraum) c. „világhírű operettjével” csalogatja a város színházkedvelőit. A zenei kíséretet egész évadban a szabadkai 86. gyalogezred zenekara szolgáltatja. A repertoár elsősorban operettekből áll, de operák színrevitelére is vállalkozik Polgár. A választék nem akármilyen, megtekinthető a Carmen, Hoffmann meséi, Troubadour, Parasztbecsület, Bajazzók! 1910 januárjában Pataj elmarasztalja Márkus Emíliát és Lenkei Hedviget a Nemzeti Színház nagyjait, akik az egyik darabban kiestek szerepükből, ugyanis „falusi színvonalon álló nevetgéléssel rontják komoly jelenetben a hatást”.²⁸ Valami nincs rendben a színháznál, írja Pataj, a jó művészeti vezetés hiányzik. Ezt az is bizonyítja, hogy a színház jó színészei vidéken vendégszerepelve megállják a helyüket.

„Aki művésze van a társulatnak, mint pl. Gál Gyula, az lemegy vidékre vendégszerezni, és bizony akárhány kisvárosi társulatnál, mint például legutóbb a Délvidéki Szini Kerületben olyan partnerekre talál – a Polgár Károly társulatánál – hogy azokkal teljes illúziót képes kelteni”.²⁹

²⁶ A társulat tagjai: Polgár Károly, bonvivant, énekes komikus, Barna Andor, opera, operette és tenor énekes, Virányi Sándor, operette énekes, siheder, Remete Géza, énekes bonvivant, Solymosi Sándor, jellem, társalgó komikus, Radványi Dezső opera és operette bariton énekes, Halasi Béla, jellem, apaszínész, Gózon Béla, hősszerelmes, énekes bonvivant, Kabos Gyula, operette buffó komikus, Csolnakosy Gyula, opera és operette bassbuffó, Iván Sándor, epizód komikus, Telekán Valér, tenor énekes, Kaposy Józsa, opera-soubrette és operette coloratour primadonna, Pataky Vilma, operette soubrette primadonna, Csanády Irma opera és operette alt énekesnő, Peterdi Etelka, operette soubrette primadonna, Halasi Mariska, hősnő, szalon színésznő, Haraszti Vilma operette énekesnő és társalgási színésznő, B. Fehér Laura, anya, társalgási színésznő, H. Serfőzi Etel, operette és vígjátéki komika.

²⁷ A társulat rendezői Polgár Károly igazgató, főrendező, Gózon Béla, Remete Géza, rendezők; A színészek: Polgár Károly, jellemszínész, Toronyi Gyula, opera és operette tenorista, Ladiszlav József, opera és operette baritonista, Gózon Béla, hősszerelmes, énekes bonvivant, Remete Géza, jellemkomikus, Solymosi Sándor, operette buffó komikus, kedélyes apa, Iván Sándor, komikus, Tihanyi Béla, opera és operette bass-buffó, Nagy Pál, operette énekes, siheder, Turai Antal jellem- és apaszínész, Baróti Jenő, énekes bonvivant, Kapossi Józsa, opera és operette coloratour énekesnő, Mezei Margit, operette soubrette primadonna, T. Lányi Edit, operette énekesnő, Haraszti Vilma, vígjátéki és operette soubrette énekesnő, Hevesi Mariska, drámai szende és társalgási színésznő, Hevesi Gusztika, naiva, Niczkyné Ilona hősnő és anyaszínésznő, H. Lévai Berta, operette és vígjátéki komika, Sárvári Anna, társalgási színésznő.

²⁸ PATAJ Sándor = Igazság 1910. 1. sz. 12.

²⁹ I. h. 13.

A vidék most jobb, állapítja meg az *Igazság* szerkesztője. 1910 júniusában Pataj azzal a hírrel lepi meg a zombori színházi közönséget, hogy a pozsonyi színházért hárman versenyeznek, Balla Kálmán, az addigi igazgató, Megyeri Dezső, volt kolozsvári igazgató és Polgár Károly, a Délvidéki Kerület igazgatója. Pataj szerint Polgár a legesélyesebb, nála „együtt van az erkölcsi és anyagi garancia”. A Délvidéki Színi Kerület meg magára vessen, amiért nem becsülte meg jobban. Nem építettek állandó színházat, a szezon pedig 3-4 hétből állt mindössze. Így nem kell csodálkozni, hogy a jó társulat, ha hívják, odébbáll. A Délvidéki Színikerület gazdát cserélt, jelenti Pataj 1911 februárjában. Polgár Károly megkapta Pozsonyt, Mezei Béla pedig a Délvidéket. Mezey egyrészt szerencsés, hiszen jól kitaposott ösvényen haladhat tovább Polgár kialakított egy színházpártoló közönséget, hiszen „az az igazgató, aki 30 nap alatt 20 ujdonságot mutat be, 6-8 vendéget szerepeltet, evvel ugyan meghódítja a közönség rokonszenvét”, másrészt nem lesz könnyű Polgár nyomdokaiban járnia, vélekedik az *Igazság* szerkesztője.³⁰ Pataj a későbbiekben sem feledkezik meg Polgár Károlyról. Rendszeresen figyelemmel kíséri pozsonyi működését. 1911 júliusában tudatja a zomboriakkal, hogy Polgár Károly pozsonyi színházigazgató megfelezte a téli szezont Zomborban. Egy hónapot nyáron tölt majd a városban, az újonnan épült nyári színparkban, a Vadászkiért vendégházban „remek, fás udvarán”. Fontos lenne a nyári szezon rendszeressé tétele, jegyzi meg Pataj, hogy az emberek nyaranta művelődjenek is, ne csak orfeumba járjanak. 1911. szeptember 3-án Kaposvárott Kossuth-szobrot avatnak, tudjuk meg az *Igazság* augusztusi számából. Ez az ünnep azonban kettős ünnep lesz, írja Pataj, hiszen Polgár Károly új pozsonyi társulata szept. 2-án nyitja meg az új színházat Pozsonyban. Az első bemutató előadás a Bánk bán Beregi Oszkárral. „...az a nagy művészi gárda, amely Pozsony és Fiume színházi igényeit kielégíteni van hivatva, a két nagy város közötti helycsere alkalmából Kaposvárt vette közbeneső, pihenő harmadik stációnak”³¹ – egészíti ki a folyóirat az információt. A Délvidéki Színi Kerület eseményeit követve Pataj közzéteszi az 1911. évi novemberi elsőleges színházi jelentést, amely arról értesíti az érdekelteket, hogy Mezei Béla,³² az új Délvidéki Színikerület társulatának³³ az igazga-

³⁰ PATAJ Sándor = *Igazság* 1911. 2. sz. 15.

³¹ PATAJ Sándor = *Igazság* 1911. 8. sz. 16.

³² A budai születésű színész és színházigazgató (1861–1921) 1911–1913-ig működik a Délvidéki Kerületben.

³³ Az új társulat tagjai: rendezők: Mezey Andor, Békeffy Lajos, főrendező, Pilissy Lajos, Magas Béla, szakrendező; Szentgyörgyi Lenke, subrett primadonna, B. Koppán Margit, táncos subrette és népszínmű-énekesnő, M. Fenyvessy Olga, operett énekesnő, V. Márkus Angela, opera- és operett koloratur énekesnő, Vécsey Ilona, hősnő, Jávora Aranka, szende és társalgási, Hidvéghy Ernőné, anyaszínésznő, Járay Böske, naíva, Tolnay Julia, komika, Békeffy Lajos, opera- és operett-tenor, Böszörményi Béla, naturburs, segédbaritonista, Magas Béla, jellemszínész, Mezey Andor, opera- és operett-baritonista, Mezey Béla, jellemkomikus, Pilissy Lajos, hősszerelmes, Rónay Imre, operett-buffó, komikus, Szigety Bandi, szalon- és táncos-komikus, Vándory Lajos, apa és intrikus, Csobor Gyula, bonvivant-színész, Szalóki Zoltán, énekes bonvivant.

tója Huszka–Martos: Gül Baba c. operettjével november 3-án nyitja meg a szent Zomborban. Az új igazgató igyekszik tartani a Polgár-féle irányvonalat, s az operettek mellett (Gül Baba, Obsitos, Varázskeringő, Lili, Luxemburg grófja) operák (Carmen, Hoffmann meséi, Parasztbecsület, Zách Klára, Traviata, Trubadúr, Faust, Magdolna) és színművek is műsorra kerülnek (Hamlet, Cigány). 1912 januárjában Pataj „Vidéki színészet” c. jegyzetében úgy találja, hogy a legjobban szervezett vidéki színtársulat a pozsonyi. Az igazgatók pozsonyi színészekre vadásznak. Csak primadonnából hat lép fel a társulatnál! Név szerint: Kann Malvin, Széchy Magda, Pásztor Ferike, Tisza Karola, Mezei Margit, Somogyi Erzsí, a hetedik Hatvaniné Lévy Berta, akit a Délvidéki Társulattól vitt magával Polgár Pozsonyba, s aki Pataj szerint a legjobb az összes többi között, hiszen az a „természetes báj és pajkosság, kedves hang és hatalmas zenei tudás”³⁴ is erről tanúskodik. A színésznő azonban szerepkört cserélt, s „a magyar színészet első komikája” lett. Tíz év után kiderült róla komikának még jobb. Férfi komikusból is több van Pozsonyban: Sarkadi Vilmos, Bérczi Gyula, Somogyi Károly, Remete Géza stb. A társulat kimagasló, a színház látogatottsága mégsem a legjobb, sajnálkozik Pataj. Az oka ennek az, vélekedik az *Igazság* szerkesztője, hogy nincs zsidó közönsége Pozsonynak, mert a zsidók a legfőbb támogatói a kultúrának, meg a színtársulatok tagjainak a háromnegyed része is zsidó! Négy hónappal később, májusban arról tájékoztat bennünket az *Igazság*, hogy sajtó is jó véleménnyel van a pozsonyi színtársultról. Polgár Károly és Polgár Ella színészi produkciójától el vannak ragadtatva a pozsonyi lapok. 1912 novemberében a Délvidéki Színtársulat³⁵ Nagybecskerekéről Zomborba érkezik, ahol nov. 5-én kezdi meg előadásait a Leányvásár c. operettel. Az operák közül a Pillangókisasszony és a Parasztbecsület van műsoron, az operettek közül a Bőregér, Varázskeringő, Cigányszerelem ritmusait dúdolhatják a zomboriak a színészekkel együtt, s persze a népszínművek sem maradnak ki a kínálatból. 1912 decemberében Pataj „A mozgósínházak” c. jegyzetében egy belügyminiszteri döntéssel foglalkozik, melynek értelmében abban a kisvárosban, ahol nehéz fenntartani a színházat, a színtársulat működésével egy időben a mozik nem működhetnek. A mozikedvelők fölhördülnek. Pataj egyetért a rendelkezéssel. 1909-ben még úgy vélekedik, nem kell ilyen formában védeni a színházat az orfeumokkal, cirkuszokkal, kabaréval szemben. 1910

³⁴ PATAJ Sándor: *Vidéki színészet*. = *Igazság* 1912. 1. sz. 21.

³⁵ A társulat tagjai: Sz. Nagy Imre, opera- és operett tenor, Mezei Andor, opera- és operett bariton, Szécsy Ferenc, énekes bonvivant, Rónay Imre, operett buffó, komikus, Várady Izsó, szalon- és táncos-komikus, Mezei Béla, jellemkomikus, Ungvári Miklós, jellemszínész, Biró Géza, naturburs, Czobor Gyula, bonvivant-színész, Tóth József, hősszerelmes, Vándory Géza, társalgási színész, Boross Miklós, szalonszínész, Pécskai Vilmos, segédkomikus, Kiss Cecil, subrettprimadonna, Kerényi Irén, táncossubrett és népszínmű énekesnő, V. Márkus Angela, opera és operette koloratúrénekesnő, Huzella Irén hösnő, Károlyi Ibolyka, szende és társalgási, Ligethy Angela, naiva, Szász Anna, anyaszínésznő, Medgyessy Erzsí, komika, Aranyosi Mancsi, Almási Böske, B. Borsódi Paula, Bártfai Ilonka, Ritkay Vilma, Szegedy Mici, Szegedy Ella, Szalay Teréz, Utassy Bella, Bánhidi József, Buda Dénes, Halmi Sándor, Miskolczy Péter, Semjén Rezső karszemélyzet.

januárjában egyenesen felháborodik a belügyminisztérium határozatán, amikor az elrendeli, hogy Szabadkán, amíg a színházi idény tart, semmiféle orfeum, mozgó színház sem működhet, mert az csökkentené Krémer Sándor színingazgató jövedelmét. Zomborban Fráter Lóránd koncertjét tiltják be hasonló okok miatt, jegyzi meg Pataj. „Nem jobb volna, ha megint visszatérnénk Ázsiába, ahol egyáltalán nem támogatták a művészetet, semhogy így támogassák?”³⁶ 1912-ben azonban megváltozik az *Igazság* szerkesztőjének a véleménye. Persze ez nem jelenti azt, hogy a mozi értékét kétségbe vonná, viszont „...amíg a színtársulatokat ezer kötéssel, gánccsal és béklyóval kötik helyhez, időhöz, személyzethez, műsorhoz”³⁷ addig védeni kell őket, hiszen nem tudják felvenni a versenyt a szabadon mozgó mozival. Ha majd a színházak is szabadon mozoghatnak, akkor el kell törölni a minisztérium rendeletét. Polgár Károly kaposvári színingazgató kérését is méltányolta a minisztérium, írja Pataj, amikor a kaposvári Apolló mozgófénykép vállalatnak nem adott működési engedélyt a színi idény tartamára. 1913 januárjában változás áll be a Délvidéki Színikerület igazgatásában: „eddig Mezei Béla cége alatt Mezey Andor igazgatta a társulatot a saját számlájára, miután az igazgatói felszereléseket megvette 50000 k-ért”³⁸ A Délvidék felmondja az igazgatóval kötött szerződést. Mezey Andor nem teljesítette pontosan anyagi kötelezettségeit, ezért 1912. dec. 13-án Mezei Béla visszavette tőle az igazgatást. Ezzel egy időben Pataj újfent a pozsonyi színház érdekében emel szót. A társulat lehetőségei korlátozottak, mindig ugyanabban a három városban, Pozsonyban, Kaposvárott és Fiumében kénytelen végigjátszani az év 12 hónapját. Köti a kormány határozata, amely nem veszi figyelembe, hogy Fiumében nincs állandó színház, s a társulatnak emiatt komoly anyagi veszteségei vannak. 1913 augusztusában születik egy elgondolás, amely javítana a pozsonyiak helyzetén, írja Pataj a soproni színeszetről szóló jegyzetében. Sopron városa szövetkezni szeretne Pozsonnyal, hogy közösen hozzanak létre egy jó színtársulatot. Pozsonynak ez jól jönne, hiszen érdeke, hogy megszabaduljon Fiumétől, amely nem teljesíti vállalt kötelezettségeit (a színházépület építését három éve ígérgeti). Kaposvárral sem kellene tovább közösködniük a pozsonyi színészeknek. Itt építettek ugyan színházat, csak éppen használhatatlan. Az *Igazságnak* ugyanebben a számában említi meg Pataj, hogy a debreceni színházat Mezei Bélának adták ki

„Olyan vidéki igazgatónak, aki ért a mesterségéhez, és ezen szerezte a nagy vagyonát. Nagyon nem értenek a dologhoz azok a debreceniek, akik ennek ellenében Ditrői Mór érdekében kardoskodnak. Ne imponáljon senkinek az a cím, hogy ő a Színeszergyűlés elnöke, mert bizony ehhez a címhez igen sok megaláztatás után jut évről évre”³⁹.

³⁶ PATAJ Sándor: *Szabadka*. = *Igazság* 1910. 1. sz. 13.

³⁷ PATAJ Sándor: *A mozgószínházak*. = *Igazság* 1912. 12. sz.

³⁸ PATAJ Sándor = *Igazság* 1913. 1. sz. 13.

³⁹ PATAJ Sándor = *Igazság* 1913. 8. sz. 13.

1913 októberében Gyóni Géza „Százados kultúra árnyékában” c. cikke már arra enged következtetni, hogy a pozsonyiak terve sikerült. Polgár társulata Sopronban és Szombathelyen lép fel. Sopron városa pedig akciót indít a színház megmentésére: városi mozit építenek, amely a napi bevétel húsz százalékát a színháznak, Polgár Károly száztagú, elsőrendű társulatának adományozza. Kérdéses azonban, hogy ez megmentheti-e a teátrumot. A mozi ugyanis naponta zsúfolásig megtelik, a pozsonyi színház pompás előadásai pedig közönség nélkül maradnak. A harmadik előadáson már csak 40 néző van a potyajegyessel együtt. A jó szándék vége: „A sopronit medvecukorral sem lehet becsalogatni a színházba”.⁴⁰ 1913 végén, novemberben a Délvidéki Színikerület új igazgatót kap Mezei helyére. Ez az új igazgató a már jól ismert, ama bizonyos Balla Kálmán (1868–1944),⁴¹ aki 1903–1904 között segédkezett a Délvidéki Kerület szintársulatának az indulásában, s aki a Magyar Színház főrendezői tisztjét cseréli föl a délvidéki igazgatósággal. Az újjászervezett társulat⁴² 1913. nov. 4-én kezdi meg az évadot Zomborban Biró Lajos: Rablólovag c. darabjával. A vígjátékok, színművek mellett operákat (Traviata, Bűvös vadász) is láthat a közönség, az elsőbbség ezúttal is az operetteké. 1914 januárjában Pataj ismét megvizsgálja a vidéki színészet helyzetét. Megcsappant a színházbajáró közönség.

„De nemcsak gazdasági, hanem kulturális válság is van. Elernyedés, elbutulás, közömbösség. A közönség annyira elvesztette érzékét minden iránt, ami szép, nemes, tiszta, hogy minden kritika nélkül azt méri össze, hogy hány liter alkoholt vehet magának azért a pénzért, amibe egy színházjegy kerül, és inkább a gyomrát tölti mint a lelkét, szívéit”.⁴³

Ezzel a közönnyel kell megküzdenie Balla Kálmánnak. A zomboriak nincsenek megelégedve a változatos műsorról (hetente két-három újdonság), noha a város arra sem képes, hogy végre új színházat építsen a régi „ócska bódéja” helyébe, hiszen ez csak 263 ember befogadására alkalmas. A pozsonyi társulatnak úgy tűnik jól megy a sora, hiszen 1914 májusában Pataj híre szerint „Polgár Károly szintársulata a fővárosban magában bizonyítja be azt, amit mi általánosságban régen hangoztatunk, hogy akárhány vidéki szintársulat fölötte áll a fővárosi ope-

⁴⁰ GYÓNI Géza: *Százados kultúra árnyékában*. = *Igazság* 1913. 10. sz. 7.

⁴¹ Balla Kálmán színházigazgatóként Győrött, Zomborban, Miskolcon, Pozsonyban, majd ismét Zomborban végül Pozsonyban működik.

⁴² A társulat tagjai: Balla Kálmán igazgató, főrendező, Árkossy Vilmos, rendező, Czako Vilmos, igazgató-helyettes, Tombor Aladár, karnagy, Árkossyné Szabó Irma, anya- és társalgási színésznő, Balláné Marton Erzsébet, fiatal hősnő, drámai szende, Benes Ilona, vígjátéki subrett, Csengeri Stefi, operett-subrett, Fekete Rózsi, naiva, Garay Mici, operette-színésznő, Komáromy Gizi, operett-soubrette, T. Konkoly-Thege Emília, komika, Szécsi Emma, kolratur énekesnő, Árkossy Vilmos, operette-buffó, komikus, Balla Kálmán, bonvivant, Binder Károly, baritonista, Kertész Dezső, lírai szerelmes, Kovács Imre, jellem- és apaszínész, Mészáros István, táncos komikus, siheder, Szántó János, tenorista, Szécsi Ferenc, énekes bonvivant, szalon komikus, Tábori Imre jellemkomikus. A zenét a szegedi cs. és kir. 46. gyalogezred zenekara szolgáltatja.

⁴³ PATAJ Sándor = *Igazság* 1914. 1. sz. 11.

rette színházaknak” és hogy a drámai személyzetek nagy része bátran veheti fel a fővárosiakkal a versenyt”.⁴⁴ 1914. november 3-án kezdődik a délvidéki színtársulat⁴⁵ második évadja Balla Kálmán igazgatása alatt, jelenti be Pataj októberben. Az idény nem túlságosan gyümölcsöző. Decembereben Pataj azon kesereg, hogy a vidéki színészet válságban van. A háború megtette a magáét. Az sem kétséges, hogy a Balla-féle társulat maga is oka annak, hogy egy időre elpártolt tőle a közönség. Előbb kellett volna levenni a műsorról a hazafias tákolmányokat (a hadüzenet napjai elmúltak már), s helyette a Tündérlaki lányokhoz vagy a Mandarinhoz hasonló darabokat kell bemutatni, ahogyan azt éppen teszik. Így Ballának nem kellett volna olyan sokat küzdenie a közönség közönyével. Pataj azért a dícsérettel sem fukarkodik:

„Most már nagyon megkedvelték a régi kedvenceken, a Balla páron kívül Parlagi Bélát, Korda Sándort, Szigeti Irént, Juhász Margitot, Gáspár Jenőt és Sebestyén Rózsit. A műsor változatos, a kar szép és jól működik”.⁴⁶

Az 1915-ös év már jobban indul Zomborban, legalábbis ez derül ki Pataj januári hírből, mely szerint Balla Kálmánéknak akkora sikerük van, hogy a közönség kérésére meghosszabítják a színház működését január végéig. A társulat új naivája Szigethy Annus meghódítja a nézőket „a közönség pedig – amint gyérült a hadbavonulók eltávozásával, viszont meggyarapodott avval a katonasággal, amely Zombort elárasztotta egészségesen és betegen”.⁴⁷ 1915 májusában az *Igazság* egy rövid hírben értesíti a zombori nagyközönséget, hogy Polgár Károly társulata húsvéttól Fiumében játszik, s hogy Abbáziában is tartanak közben kabaréelőadásokat. 1915-ben a megszokottnál korábban, szeptember 4-én kezdődik a színházi évad a Délvidéken. A Színi Kerület társulata⁴⁸ Nagybecskerekén a Tiszavirág c. három felvonásos operettel mutatkozik be először. Az igazgató változatlanul Balla Kálmán. Zomborban 1915. okt. 17-én lépnek föl először, jan. 15-én pedig Sopronba mennek át. Balláné Marthon Erzszi egy fővárosi színházhoz fog szerződni,

⁴⁴ PATAJ Sándor = *Igazság* 1914. 5. sz. 15.

⁴⁵ Az új társulat „kiválóbb tagjai”: Szigeti Irén szubrett primadonna, Schmidt Etel szubrett, Koronkay Rózsí szubrett, Komáromi Gizi coloratur, Somogyi Emmi naiva, Parlagi Margit komikus, Homokos Gabriella anya, B. Marton Erzszi szende, Balla Kálmán jellem, Gáspár Jenő buffó, Várady Tódor táncos komikus, Kócs Károly szerelmes, Korda Sándor bariton, Budai Sándor tenor, Molnár Antal apa stb.

⁴⁶ PATAJ Sándor = *Igazság* 1914. 12. sz. 16.

⁴⁷ PATAJ Sándor = *Igazság* 1915. 1. sz. 17.

⁴⁸ A társulat tagjai: Balla Kálmán, igazgató, főrendező, Gáspár Jenő, Korda Sándor, Turányi Alajos, rendezők; Albrecht Károly, karnagy; B. Marton Erzszi, drámai szende, Czákó Mici, társalgási színésznő, Császár Piroska, naiva, Heltai Nelli, anya, komika, Juhász Margit, koloratur énekesnő, Körmendy Ila, operette subrett, Tombor Olga, operette subrett, Szebeni Margit, operett subrett, Takács Piroska, társalgási színésznő, Balla Kálmán, bonvivant, Endrődi Miklós, naturbursch, Földes Imre, tenorista, Gáspár Jenő, operett-buffó, Kiss Lajos, apa színész, Korda Sándor, baritonista, László Ferencz, komikus, Parlagi Béla, komikus, Turányi Alajos, bonvivant.

jelzi Pataj, de csak 1916 októberétől, addig a Délvidéknél marad. 1916 októberében az *Igazság* bejelenti, október 10-én a Délvidéki Színi Kerület megkezdi a téli évadot Zomborban, ezúttal azonban Balláné nélkül. Balláné Marton Erzsinek, a Magyar Színház újonan szerződött drámai színésznőjének első fellépése várható Budapesten, értesíti a zomboriakat Pataj. Villányi Andor: Királynőm, meghalok érted c. darabjában alakítja a főszerepet. Ebben mutatkozik be a fővárosi közönségnek, miután „művészetével már meghódította a vidéki nagy színházak közönségét mint a délvidéki színi kerület starja”.⁴⁹ 1916-ban október 14-én kezdődik a színházi előadások évadja a megyeszékhelyen. Pataj közli a Délvidéki Színtársulat személyzetének a névsorát.⁵⁰ A repertoárt illetően ezúttal nincs mivel dicsekedni. 1916 októberében a budapesti Magyar Színház bemutatja Villányi Andor első darabját, a Királynőm, meghalok érted c. színművet. Ebben mutatkozik be Balla Kálmáné Marton Erzsi, a színház új tagja, a délvidékiek üdvöskéje. Pataj összegyűjti a fővárosi lapok kritikáit, és leközli őket az *Igazság* 1916. évi novemberi számában. Ezekből kialakul egy kép, arról, milyen alakítást nyújtott és milyen színésznő lehetett Marton. Törzs Jenő, a már befutott színész játszotta a másik főszerepet. Ő kivétel nélkül pozitív kritikákat kapott, agyondicsérik. Martont illetően megoszlanak a vélemények. Az *Est* szerint „nemes ideges színésznő”, bár az alakítása „...nagyon hasonlít a darabhoz: nagyon is sokféle és mindenféle módon akarja biztosítani a hatást.” A *Magyarország* is megjegyzi ígéretes tehetség Marton, de a szerep összetett, a finom részletekkel adós maradt. Az *Ujság* szerint Marton játékában nagy a drámai erő, „egyelőre azonban tulszinezi a dolgokat, a régi iskola érzik rajta, a melyből ha kiemelkedik, jelentékeny tagja lesz a társulatnak”. A *8 órai Ujság* csapnivalónak találja alakítását. Marton nem léphet Gombaszögi Frida nyomába, „szerepét iskolás modorban pergette le, mintha az író szavai magukban képesek lenének hatást elérni.” Martont többnyire dicsérik, vagy legalábbis ígéretes tehetségként emlegetik. A *Nap* szerint „nehéz szerepét teljes bravurral játssza, igazi hangjai is vannak, tökéletes gesztusai, majdnem elhítheti velünk, hogy érdemes meghalni egy asszonyért.” A *Világ* szerint Marton „megnyerően szép jelenség. Olyan, aki egyetlen szó nélkül is betölti a színpadot... Beszédjét artisztikus mozdulatok, a test ideges rajza kísérik (...) finom, előkelő művészetét kevésbé triviális feladatra is tartogathatták volna.” Ő és Törzs mentette meg az előadást, mert a darab csapnivaló. A *Pesti Hírlap* szerint a kritikuskak

⁴⁹ PATAJ Sándor = *Igazság* 1916. 10. sz. 14.

⁵⁰ Tagok: B. Marton Erzsi, a budapesti „Magyar Színház” művésznője mint állandó vendég, Budai Ilonka, operett szubrett, Czakó Mici, társalgási színésznő, Csáky Margit, naiva, Dénes Rózsi, drámai szende, Gúti Sári, komika, Huszti Ibolyka, énekes naiva, Kelen Rózsi, koloratúr énekesnő, Ligeti Margit, operett szubrett, Rásó Ida, anyaszínésznő, Vermes Alice, szende, Záró Gizi, társalgási színésznő, Balla Kálmán, bonvivant, Gál Dezső, tenorista, Korda Sándor, baritonista, Krémer Jenő, operett-buffó, komikus, Nyárai Rezső, operettbuffó, Parlagi Béla, énekes bonvivant, Pataki Ferenc, táncos komikus, Sándor Antal, lírai szerelmes, Skultéty Béla, szerelmes, Sugár József, jellemszínész, Szécskay Árpád, apa, Török Sándor, jellemszínész.

kötelessége a színész testi adottságait is megbírálni. Marton esetében különösen szívesen teszi ezt, hiszen gyönyörű nő. Ideális testalkat, érzéki alak:

„Gyönyörű, fenyő-sudárra emlékeztető alak, nagyszerű hosszúsági lábak, egy kicsit talán túlhosszú, de szép taglejtéseket produkáló karok, nemesen mozgó finom nyak... különösen a járása pompás, diadalmas mint egy hadihajó suhanása a csendes tengeren (...) Mindent összevéve elsőrangu, erősen érzéki hatású, de azért erősen drámaszerű jelenség az új tag. Montecarlo és Ostende nagy nemzetközi női szépség-vásárján is feltűnnék.”

Egyszóval modern női szépség. Szinte mindegyik kritika megdicséri küllemét. A *Magyarország* szerint „gyönyörű szinpadi jelenség” A hangjával is foglalkoznak. A *Budapest* úgy találja, „Mária szerepére nem volt elég ereje és az orgánuma sem alkalmas”. A *Népszava* dicséri színészi alakítását, de a hangjával szintén nem elégedett: „kár, hogy a hangja ködben vergődik, fátylat vet az alakításra”. A *Pesti Hírlap* ellenben azt állítja, „a hangja nem tulságosan lágy és nőies, s ezért a finom, árnyalati érzelmek kifejezésére s játszi csevegésre kevésbé alkalmas, mint a féktelen érzelmekből sarjadó rekedt felhördülésekre.” A *Világ* szerint: „Kissé fátyolos hangja meleg, színes pasztell.”

Pataj folyóiratának 1918. évi 3–4. számából kiderül, a Délvidéki Színi Kerület élén újabb igazgatócsere történt. Ballától a szegedi születésű Betlen Bruckner László (1892–1980) vette át a stafétabotot. Az *Igazság* kicsit késve értesíti olvasóit, hiszen a csere már 1917-ben megtörtént. Az évad Pataj szerint „fényesen” sikerült, „minden este zsufoolt ház tapsolt a jeles gárdának”.⁵¹ A társulat működéséről szóló utolsó tudósítás szerint 1918 szeptemberében Nagybecskerekre kezdenék az évadot szeptember elsején, a színiügyi bizottság viszont a „hőségére” való tekintettel csak a szeptember 15-i kezdést engedélyezi, addig a társulatot Oravicabányára küldi. Az igazgató erre elment Zentára, 12 előadásra, írja Pataj. Zomborban műkedvelő színjátszók is működnek. Az *Igazság* időnként róluk is megemlékezik. 1916 áprilisában Pataj arról ad hírt, hogy a zombori katolikus könyvtáregylet húsvétvasárnap és hétfőn műkedvelő előadást tart a városi színházban a kárpáti falvak javára. „Az egyetlen leány” c. vígjátékot adják elő Dr. Müller János rendezésében. Szereplők: Avar Jolán, Hollósy Márta, B. Reichle Hilda, Schieb Baba, Trischler Nelli, Jámbor Béla, Gyulay Géza, Rácz Jenő, Szabó István, Incze Imre, Lichtnekkert Béla. Pataj egy másik jegyzetéből arra következtethetünk, hogy az amatőr színjátszás sorsa már akkor sem volt könnyű. A közönség nem becsüli sokra a műkedvelőket. Magának a műkedvelő szónak is van már ekkor némi pejoratív melléköngéje. „Ez gúnyos, kicsinylő kifejezéssé lett”⁵² – írja Pataj. A nagyszámú jótékonyági céllal tartott előadás annyira elkényeztette a zombori közönséget, hogy válogatni kezdett, s bizony alaptalanul becsüli le a műkedve-

⁵¹ A társulat tagjai: Vég helyi Iza, Fátyol Heddy, Karácsonyi Ili, Radóc, Baróthy, Kemény, Tarnai, Poór, Sebestyén, Máthé, Zöldy nővérek, Horváth Erika, Kertay, Balázs Mancsi, Bordás Rózsi, László Irén sat.

⁵² PATAJ Sándor: *Műkedvelők.* = *Igazság* 1918. 6. sz. 14.

lőket. Pataj harcos indulattal veszi védelmébe őket. Dr. Müller János és dr. Scheib Károly szervezésével és irányítása mellett Pataj szerint egy egészen jó gárda (Krieg Margit, Gunde Maja, Butkovits Maca, Binder Etus, Schmidt József, Rossini Domonkos, Bernhardt János) kovácsolódott össze. Nehéz darabok előadására is vállalkoznak (mint. pl a Láthatatlan ember), s ezt meg kell becsülni, s nem mindig csak Fedák Sári után áhítózni. „Ezek a műkedvelők már nem műkedvelők, hanem fényes tehetségek” – állapítja meg Pataj.

Az *Igazság* arculatával, írásaival és híryanagával ismerkedve talán egy kicsit közelebb jutottunk a korabeli Zombor közéletéhez, irodalmi ízléséhez, alkotói-hoz, művelődési életéhez. A sajtótörténet felől közelítve megismerkedtünk egy eddig feltáratlan, politikai, jogi, irodalmi folyóirattal, felfedeztük Pataj Sándort, az irodalmi élet és kultúra lelkes pártfogóját, szervezőjét.

JULIANNA ISPÁNOVICS CSAPÓ

Un périodique paru à Zombor au début du 20e siècle

Sándor Pataj (1862–1935), né en Roumanie, arrive à Budapest de la ville de Pancsova, dans la capitale il acquiert le doctorat juridique, et en 1887, à l'âge de 25 ans il s'installe à Zombor. Au siège de département il inaugure son bureau d'avocat, puis le 1 octobre 1904 voit le jour son magazine politique, littéraire et juridique, républicain, du parti de l'indépendance, qui paraîtra jusqu'au septembre 1918 soit à Zombor, soit à Budapest.

Le programme de *Igazság* (Vérité) est la propagation des idées des lumières, de la démocratie, du féminisme et du socialisme moderne, l'avancement du développement de la nation hongroise et par les luttes politiques et par l'instruction civile. A côté des articles d'importance d'histoire littéraire du magazine, ses rapports d'histoire de civilisation ne sont secondaires non plus. Par ses publications on connaît entre autre la vie du cercle théâtrale de la région, la vie théâtrale de Zombor de l'époque, l'activité du théâtre de la ville et celle des représentations d'amateurs.